

Stavovi djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju

---

Antunović, Tihana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:432113>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-31**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**STAVOVI DJECE PREDŠKOLSKE DOBI O VRŠNJACIMA S
TEŠKOĆAMA U RAZVOJU**

Tihana Antunović

Zagreb, rujan, 2024

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko – rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

**STAVOVI DJECE PREDŠKOLSKE DOBI O VRŠNJACIMA S
TEŠKOĆAMA U RAZVOJU**

Tihana Antunović

doc. dr. sc. Ljiljana Pintarić Mlinar

Zagreb, rujan, 2024

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Stavovi djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Tihana Antunović

Mjesto i datum: Zagreb, 2.9.2024.

Zahvale

Naslov rada: Stavovi djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju

Ime i prezime studentice: Tihana Antunović

Ime i prezime mentorice: doc. dr. sc. Ljiljana Pintarić Mlinar

Program/modul: Rehabilitacija, sofrologija, kreativne i art/ekspresivne terapije

Sažetak: Inkluzija je nešto čemu se trenutno teži u svim odgojno obrazovnim ustanovama. Kako bi ona bila uspješno provedena svi sudionici tog procesa trebali bi razviti pozitivne stavove prema djeci s teškoćama u razvoju. Ispitivanjem stavova dobiva se uvid u tri komponente stava, kognitivnu, emocionalnu i bihevioralnu. Stavovi su jedina psihička osobina koja uvelike utječe na zbivanja u ljudskom društvu te vrše utjecaj na to kako će se pojedinac ponašati. Stavovi se temelje na iskustvu bilo izravnom ili neizravnom te iako su relativno trajni, lako se mogu promijeniti. Istraživanje koje je provedeno donosi uvid u prirodu dječjih interpersonalnih iskustava s vršnjacima. Predškolska dob u užem smislu podrazumijeva razdoblje od četvrte do sedme godine života. Djeca u toj dobi zainteresirana su za slušanje i prepričavanje priča, samostalni su i znaju se kontrolirati. Ono što je važno za ovo istraživanje jest to da se vole igrati sa svojim vršnjacima te da imaju pozitivne poglede o ljudima koji im se čine kompetentnima, a manje kompetentnima smatraju nepoznate osobe i osobe s invaliditetom. Cilj istraživanja je dobiti uvid u stavove djece predškolskog uzrasta o vršnjacima s teškoćama u razvoju. Istraživanje je provedeno u predškolskim skupinama gradskog dječjeg vrtića na način da su ispitanici ispunili Upitnik o stavovima djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju. Rezultati su pokazali da su stavovi ispitanika pozitivni ukupno, dok su rezultati vezani za emocionalan aspekt najpozitivniji, za kognitivni su negativni, a za bihevioralni aspekt stava neutralni. U ovome radu uspoređeni su ovi rezultati s drugim rezultatima međunarodnih istraživanja te je razmotreno na koji način bi trebalo poboljšati provedeno istraživanje.

Ključne riječi: stavovi, predškolska dob, inkluzija, djeca s teškoćama u razvoju

Title: Attitudes of preschool children about peers with developmental disabilities

Name and surname of the student: Tihana Antunović

Name and surname of the mentor: doc. dr. sc. Ljiljana Pintarić Mlinar

Program/module: Rehabilitation, Sophrology, Creative and Art/Expressive Therapies

Abstract: Inclusion is currently a goal toward most of the educational institutions strive for. For it to be successfully implemented, all participants in the process should develop positive attitudes towards children with developmental disabilities. Examining attitudes provides insight into the three components of attitude: cognitive, emotional, and behavioral. Attitudes are the only psychological trait that significantly influences events in human society and affects how an individual acts and how we behave. Attitudes are based on experience, whether direct or indirect, and although they are relatively permanent, they can easily be changed. The research conducted provides insight into the nature of children's interpersonal experiences with their peers. In the narrow sense, the preschool age refers to the period from four to seven years of age. Children at this age are interested in listening to and retelling stories, are independent, and know how to control themselves. What is important for this research is that they enjoy playing with their peers and have positive views of people who seem competent to them, while they consider unknown people and people with disabilities to be less competent. The aim of the research is to gain insight into the attitudes of preschool children towards peers with developmental disabilities. The research was conducted in preschool groups of the city kindergarten, where the respondents completed a Questionnaire on the Attitudes of Preschool Children towards Peers with Developmental Disabilities. The results showed that the respondents' attitudes were overall positive, with the emotional aspect being the most positive, the cognitive aspect being negative, and the behavioral aspect being neutral. In this paper, these results were compared with numerous other international research findings, and suggestions were made on how the conducted research could be improved.

Sadržaj

1.	Uvod	1
1.1.	Stavovi	2
1.2.	Djeca s teškoćama u razvoju.....	4
1.3.	Djeca predškolske dobi i vršnjački odnosi	5
1.4.	Inkluzija u predškolskim ustanovama	6
1.5.	Stavovi roditelja prema inkluziji	8
1.6.	Stavovi odgajatelja prema inkluziji	10
2.	Problem istraživanja	13
2.1.	Cilj	13
2.2.	Problem	13
2.3.	Hipoteze	13
3.	Metoda	14
3.1.	Opis uzorka	14
3.2.	Opis ispitnog materijala	14
3.3.	Način provođenja istraživanja.....	15
3.4.	Metode obrade podataka	15
4.	Rezultati i rasprava	15
4.1.	Ograničenja istraživanja.....	25
5.	Zaključak	26
6.	Literatura	27
	Prilozi.....	31

1. Uvod

Kroz povijest se odnos prema djeci s teškoćama u razvoju mijenjao (Skočić Mihić, 2011) te je njih isticala njihova različitost, a u svakodnevnim aktivnostima sputavale su ih razne prepreke, što fizičke što one nastale zbog stigmatizacije i ignoriranja (Vidaković i sur., 2022). Osobe s invaliditetom odnosno djeca s teškoćama u razvoju nalazile su se u ovome položaju i zbog negativnih stavova društva (Vidaković i sur., 2022). Društveni negativni stavovi predstavljaju prepreku koja utječe na kvalitetu života, uspješnu prilagodbu i rehabilitaciju djece s teškoćama u razvoju (Ninković Budimlija, 2019). Stavovi se formiraju, čovjek se ne rađa s pozitivnim ili negativnim stavom (Leutar i Štambuk, 2006). Na razvoj stava utječe socijalna okolina, kulturološke vrijednosti, odgoj roditelja i odgojno-obrazovne ustanove te iskustvo (Leutar i Štambuk, 2006). Prema Vidaković i sur. (2022) sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima i dulji kontakt su jedne od ključnih strategija za razvijanje pozitivnih stavova. U redovnim vrtićkim programima sve je veći broj djece s teškoćama u razvoju zbog primjene inkluzivne prakse (Ninković Budimlija, 2019; Pintarić Mlinar, 2014). Upravo proces inkluzije uzrokuje i promjenu osobnih stavova djece (Kobeščak, 2000) te na taj način stvaraju podlogu za stvaranje pozitivne definicije o osobama s invaliditetom (Ninković Budimlija, 2019).

1.1. Stavovi

Prema Petzu (1992, prema Leutar i Štambuk, 2006) stav predstavlja stečenu i relativno trajnu i stabilnu organizaciju pozitivnih i negativnih emocija, vrednovanja i reagiranja prema nekom objektu. Objekt stava može biti bilo što što osoba može prepoznati ili zadržati u mislima. To mogu biti konkretne ili apstraktne stvari, neživi objekti, pojedinci ili grupe ljudi (Bohner i Wänke, 2002). Stavovi imaju ključnu ulogu u socijalnoj psihologiji jer oblikuju vlastito i tuđe ponašanje, utječu na način obrade informacija, na društvene interakcije te su sastavni dio samopoimanja osobe (Bohner i Wänke, 2002). Tri sastavnice čine stav: emocionalna, spoznajna i ponašajna (Aronson i sur., 2005). Prema Aronson i sur. (2005) emocionalna sastavnica sastoji se od emocionalne reakcije prema objektu stava, a spoznajna sastavnica jesu misli i vjerovanja o istome. Ponašajna sastavnica kao što joj ime kaže predstavlja postupke i vidljivo ponašanje prema objektu stava (Aronson i sur., 2005).

Pomoću stavova moguće je i predviđanje ponašanja ovisno o tome je li ono spontano ili namjerno odnosno planirano (Aronson i sur., 2005). Spontano ponašanje će se predvidjeti ukoliko su stavovi jako pobudljivi. Pobudljivost stava definira Russell Fazio (1989, 1990, 2000) kao: „snagu asocijacije između objekta stava i vrednovanja objekta, a mjeri se brzinom izjašnjavanja o pitanju ili objektu“ (Aronson i sur., 2005, 221. str.). Predviđanje namjernog ponašanja, prema Aronson i sur. (2005), objašnjava teorija planiranog ponašanja koja tvrdi da su subjektivne norme (uvjerenja ljudi o tome kako će osobe koje im znače reagirati na to ponašanje), stav prema ponašanju (specifičan, ne opći) i opaženi stupanj kontrole nad ponašanjem (lakoća izvođenja ponašanja) najbolji prediktori takvog ponašanja.

Kako bi stavove procijenili ili izmjerili možemo koristiti implicitne i eksplicitne metode (Maio i Haddock, 2009). Iako je najjednostavniji način izravno pitati osobu o objektu stava, razvijeni su različiti instrumenti koji otkrivaju stavove osobe kojih ona nije svjesna (Bohner i Wänke, 2002). Upravo implicitne metode sve su popularnije te se vjeruje da su odgovori koje dobijemo na taj način manje podložni utjecaju društva (Maio i Haddock, 2009). Svaki instrument mora biti pouzdan i valjan odnosno dosljedno mjeriti ono što mjeri i mjeriti konkretan stav, a ne nešto drugo (Bohner i Wänke, 2002). Istraživači bi poželjno trebali uključiti obje vrste mjerenja u svoja istraživanja kako bi dobili jedinstven uvid u razumijevanje ljudskog ponašanja (Maio i Haddock, 2009).

Prema Leutar i Štambuk (2006) stavovi se razvijaju na temelju iskustava, bilo kroz izravan kontakt s objektom stava ili posredno kroz interakciju sa socijalnim okruženjem. Kod djece na razvoj stavova utječu: roditelji, socijalne kategorije, socioekonomski status, religija (Červar, 2021) te odgojno obrazovne institucije (Leutar i Štambuk, 2006). Červar (2021) navodi kako roditelji mogu izravno i neizravno utjecati na stavove djece. Roditelji mogu izravno oblikovati stavove svoje djece kroz modeliranje ponašanja, neposredno poučavanje ili rasprave o odnosima i stavovima prema drugim ljudima (Červar, 2021). Neizravno to čine kroz svakodnevne interakcije s drugim ljudima kojima prisustvuje njihovo dijete (Červar, 2021). Leutar i Štambuk (2006) navode kako je upravo roditeljski utjecaj ključan prije svega zato što je prvi u životu djeteta te se kasnije djeca druže s vršnjacima koji odrastaju u sličnim obiteljskim okruženjima. Također i svi drugi čimbenici koji su navedeni da utječu na razvoj stava kod djece usko su povezani s roditeljima. Tako na primjer kod utjecaja socijalnih kategorija možemo izdvojiti kako su vrijednosti djece sličnije vrijednostima majki nego očeva na temelju toga što majke provode većinu vremena sa svojom djecom u odnosu na očeve (Červar, 2021). Kod socioekonomskog statusa spominje se istraživanje Uzefovskyja i suradnika (2015) koje navodi kako je socioekonomski status koji je indeksiran obrazovanjem majke povezan s većom spremnošću za promjene kod djece (Červar, 2021).

Prema Leutar i Štambuk (2006) stavovi se, iako su relativno otporni na promjene i prilično stabilni, mogu mijenjati i to pod utjecajem promijenjenih okolnosti i novih iskustava. Stavove je potrebno ispitivati budući da pronalaskom uzroka negativnog stava prema nekom objektu možemo razumjeti prirodu stava, a razumijevanje međudnosa stavova, ponašanja i znanja olakšava stvaranje postupaka i intervencijskih programa kojim se mogu stavovi promijeniti (Tomić i sur., 2019). U ovome radu iz tog razloga će se ukratko pregledati istraživanja o stavovima odgajatelja i roditelja prema inkluziji budući da su njihovi stavovi, kao osoba koje su direktno uključene u proces inkluzije, jedan od ključnih razloga za neuspješno uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovan program (Tomić i sur., 2019).

1.2. Djeca s teškoćama u razvoju

Termin koji se koristio pri opisu djece s teškoćama u razvoju mijenjao se zajedno sa stavovima društva prema istima kroz povijest (Skočić Mihić, 2011). Ti termini su dakle s početka bili stigmatizirajući, a noviji nazivi poput djeca s posebnim potrebama, djeca s oštećenjem sluha/vida i drugi trude se ne naglašavati invaliditet već osobu (Skočić Mihić, 2011). Termin „djeca s posebnim potrebama“ koristio se u brojnoj hrvatskoj literaturi, no on je nastao iz prijevoda engleskog termina „children with special needs“ i kao takav je u prijevodu naglašavao potrebe koje zapravo ima svako ljudsko biće (Skočić Mihić, 2011). Sunko (2018) navodi kako pravne probleme zadaje upravo ovo nesuglasje u nazivima te brojni direktni prijevodi s engleskog jezika. Tako u većini dokumenata, vezanim za ustroj odgojno obrazovnih ustanova, stoji naziv „djeca s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama“ koji obuhvaća darovitu djecu te djecu s teškoćama u razvoju (Skočić Mihić, 2011).

Dijete s teškoćama u razvoju jest, prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i naobrazbe (2008): „dijete s utvrđenim stupnjem i vrstom teškoće po propisima iz socijalne skrbi, koje je uključeno u redovitu i/ili posebnu odgojnu skupinu u dječjem vrtiću, ili posebnu odgojno-obrazovnu ustanovu“ (NN 63/08, čl.2.). Navedeni termin također predstavlja: „raznolika prirođena i stečena oštećenja različite vrste i stupnja“ (Mikas i Roudi, 2012, 208. str.). Prema Skočić Mihić (2011) izraz „djeca s teškoćama u razvoju“ podrazumijeva svu djecu predškolske dobi s odstupanjima u pojedinim razvojnim područjima, bez obzira na to imaju li zdravstvenu dokumentaciju o teškoćama ili ne. Djeca s teškoćama u razvoju, kako bi kvalitetno funkcionirala u svakodnevnom životu, zahtijevaju specifičan pristup u njihovoj edukaciji, odgoju, zdravstvenoj skrbi i procesu socijalizacije (Mikas i Roudi, 2012).

Mikas i Roudi (2012) navode da, prema Državnom pedagoškom standardu predškolskog odgoja i obrazovanja, u termin „djeca s teškoćama u razvoju“ ubrajaju se: djeca s oštećenjem vida, djeca s oštećenjem sluha, djeca s poremećajima u govorno-glasovnoj komunikaciji, djeca s poremećajima ličnosti uzrokovanim organskim čimbenicima ili psihozom, djeca s poremećajima u ponašanju, djeca s motoričkim poteškoćama, djeca s intelektualnim poteškoćama (mentalna retardacija), djeca s autizmom, djeca s višestrukim teškoćama, djeca sa zdravstvenim i neurološkim poteškoćama (poput dijabetesa, astme, srčanih bolesti, alergija, epilepsije itd.). Nadalje lakšim teškoćama smatraju se: slabovidnost, naglušost, poteškoće u govorno-glasovnoj komunikaciji,

poremećaje ličnosti uzrokovane organskim čimbenicima ili psihozom, poremećaje u ponašanju i neurotske smetnje (agresivnost, hiperaktivnost, poremećaji hranjenja, enureza, enkopreza, respiratorne afektivne krize), motoričke poteškoće (djelomična pokretljivost bez tuđe pomoći), djeca s lakšim intelektualnim poteškoćama; a težim teškoćama: sljepoća, gluhoća, potpuni nedostatak verbalne komunikacije, motorička oštećenja (kretanje moguće samo uz pomoć druge osobe ili elektromotornog pomagala), djeca s umjerenim, težim ili teškim intelektualnim poteškoćama (mentalna retardacija), autizam, višestruke teškoće (kombinacija navedenih težih poteškoća ili lakših poteškoća u kombinaciji s lakim intelektualnim teškoćama) (Mikas i Roudi, 2012). Prema Sunko (2018) postojanje ovog načina podjele po vrstama i težini teškoća u odgojno obrazovnom sustavu produljuje i omogućuje društvenu podjelu.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo iz 2023. u Republici Hrvatskoj živi gotovo 657.791 osoba s invaliditetom, a od toga 11,1% čine osobe u dobi od 0 do 19 godina (Benjak i sur., 2023).

1.3. Djeca predškolske dobi i vršnjački odnosi

Djeca predškolske dobi prolaze kroz kritično razdoblje socijalnog i emocionalnog razvoja, tijekom kojeg interakcije s vršnjacima igraju ključnu ulogu. U ovom periodu, djeca razvijaju osnovne socijalne vještine kao što su suradnja, dijeljenje, rješavanje konflikata i empatija. Vršnjački odnosi pružaju djeci priliku za vježbanje ovih vještina u stvarnom svijetu, što doprinosi njihovom ukupnom razvoju i pripremi za školsko okruženje (Katz & McClellan, 1997). Jedan od glavnih načina na koji djeca predškolske dobi uče o socijalnim interakcijama je kroz igru. Piaget (1962) i Vygotsky (1978) naglašavaju važnost igre u kognitivnom i socijalnom razvoju djece. Kroz igru, djeca istražuju socijalne norme, razvijaju svoje komunikacijske sposobnosti i uče kako surađivati s drugima. Različite vrste igre, poput simboličke igre, konstruktivne igre i igre uloga, omogućuju djeci da isprobavaju različite socijalne uloge i stječu razumijevanje za perspektive drugih. Vršnjački odnosi također doprinose razvoju emocionalne inteligencije kod djece. Prema Raveru (2002), emocionalna inteligencija uključuje sposobnost prepoznavanja i upravljanja vlastitim emocijama, kao i prepoznavanja i reagiranja na emocije drugih. Djeca koja razviju visoku razinu emocionalne inteligencije sposobnija su u izgradnji pozitivnih odnosa s vršnjacima, što doprinosi

njihovom socijalnom uspjehu i općem blagostanju. Istraživanja pokazuju da kvalitetni vršnjački odnosi mogu imati dugoročne pozitivne učinke na djecu. Guralnick (1999) ističe da socijalne vještine stečene u ranom djetinjstvu često predviđaju uspjeh u kasnijim fazama života, uključujući akademski uspjeh i sposobnost uspostavljanja zdravih odnosa u odrasloj dobi. Stoga je ključno da predškolske ustanove i roditelji stvaraju okruženje koje potiče pozitivne vršnjačke interakcije. U kontekstu inkluzivnog obrazovanja, vršnjački odnosi postaju još važniji. Djeca s teškoćama u razvoju mogu imati koristi od interakcija s vršnjacima bez teškoća, dok istovremeno svi učenici uče o različitostima i razvijaju empatiju. Edukacijski rehabilitatori igraju ključnu ulogu u facilitiranju ovih odnosa, osiguravajući da djeca s teškoćama imaju pristup prilagođenim aktivnostima koje im omogućuju sudjelovanje u vršnjačkim grupama (Guralnick, 1999).

1.4. Inkluzija u predškolskim ustanovama

Stavovi prema djeci s teškoćama u razvoju postupno su se mijenjali kroz povijest (Mikas i Roudi, 2012). Kako je napredovala znanost i samo društvo napredovao je i odnos prema ovoj skupini (Mikas i Roudi, 2012; Sunko, 2016). Kobešćak (2000) navodi tri modela koja predstavljaju i proces društvenog napretka od 30-ih godina sve do danas.

Prvi model jest medicinski model koji u svojoj srži ima za cilj promijeniti osobu s invaliditetom kako bi se ona uklopila u društvo (Kobešćak, 2000). U periodu kada je prevladavao medicinski model prevladavao je segregirani odgoj i obrazovanje (Skočić Mihić, 2011; Zrilić i Brzoja, 2013). Segregacija predstavlja model odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju u posebnim ustanovama ili skupinama (Miloš i Vrbić, 2015).

Tijekom 70-ih i 80-ih godina javlja se model deficita u kojem je cilj otkriti koji je djetetov „deficit“ odnosno što ono ne može i u čemu ima teškoća te se potom posebnim metodama nastoji smanjiti ili u potpunosti ukloniti utvrđene nedostatke (Kobešćak, 2000).

Tek u socijalnom modelu usredotočuje se na sposobnosti djeteta te je cilj educirati i promijeniti društvo i njegove stavove prema djeci s teškoćama u razvoju (Kobešćak, 2000). Ovaj model ističe upravo prava pojedinca (Kobešćak, 2000), a ta prava su u Republici Hrvatskoj djeca s teškoćama u razvoju prvotno dobila kroz Zakon o odgoju i obrazovanju (1980) pomoću kojeg im je osigurano

uključivanje u redovan odgojno-obrazovni sustav (Skočić Mihić, 2011). No i tada, a i trenutno u dječjim vrtićima prevladava integracija (Miloš i Vrbić, 2015). Integracija kao proces uključivanja djece s lakšim teškoćama na način da se procjene njegove sposobnosti (Kobešćak, 2000) i ukoliko zadovolji kriterije pridružuje se redovnoj skupini (Miloš i Vrbić, 2015).

Inkluzija pak zagovara promjene cijele zajednice i u obzir uzima sve karakteristike i razlike djeteta kao individue (Kobešćak, 2000). Ovakav pristup u Hrvatskoj se uvodi nakon Salamanca sporazuma odnosno 90-ih godina prošlog stoljeća (Ninković Budimlija, 2019). Salamanca izjava o inkluzivnoj edukaciji ističe pohađanje redovne škole u inkluzivnoj zajednici kao pravo djeteta s teškoćama u razvoju (Skočić Mihić, 2011). Dijete tako, prema Ninković Budimlija (2019), ima pravo i na obrazovni sustav koji je obogaćen programima koji izlaze u susret njegovoj raznolikosti i potrebama.

Miloš i Vrbić (2015) definiraju inkluzivan vrtić kao mjesto gdje su sva djeca jednako prihvaćena, poštivana, podržavana i podržavajuća. Kako bi se inkluzija ostvarila potrebno je za to osigurati uvjete, prilagoditi odgojno-obrazovni sadržaj te dodatno educirati odgajatelje (Ninković Budimlija, 2019, Bouillet, 2010). Na taj način mijenjamo ne samo materijalno okolinu, ali i stavove svih djelatnika uključenih u proces inkluzije (Miloš i Vrbić, 2015).

U inkluzivnom predškolskom sustavu djeca s teškoćama u razvoju imaju slobodu sudjelovanja u zajedničkim aktivnostima i igri uz praćenje redovnog odgojno-obrazovnog programa (Mikas i Roudi, 2012). Na ovaj način osim što dijete ima ravnopravan položaj u društvu, sva djeca uče se poštivanju različitosti tuđih potreba i mogućnosti (Mikas i Roudi, 2012).

Djeca s teškoćama u razvoju se u predškolski sustav uključuju pomoću sljedećih zakonskih dokumenata: Zakon o predškolskom odgoju i naobrazbi (1997) i Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe (2008) (Ninković Budimlija, 2019). Sunko (2018) detaljno opisuje pravni okvir uključivanja djece s teškoćama u razvoju te navodi međunarodni dokument, Strategiju Vijeća Europe za osobe s invaliditetom za razdoblje 2017-2023. Ona za cilj ima osigurati dostojanstvo, jednakost i jednake mogućnosti za osobe s invaliditetom, a ključni prioriteti ove Strategije uključuju suradnju, sudjelovanje i koordinaciju, univerzalni dizajn i prilagođeni smještaj, rodnu ravnopravnost, višestruku diskriminaciju te obrazovanje i osposobljavanje (Sunko, 2018). Ovaj dokument kao i brojni drugi pravo na obrazovanje kao jedan od preduvjeta uspješnom i ravnopravnom životu osoba s invaliditetom te na temelju toga zagovaraju inkluziju (Sunko,

2018). Republika Hrvatska je u posljednja dva desetljeća potpisala i donijela brojne zakone čijom provedbom je došlo do pozitivnih promjena u okviru obrazovanja djece s teškoćama u razvoju, no zbog neujednačenog nazivlja te krivih prijevoda još uvijek postoji siva zona koja omogućuje propuste (Sunko, 2018).

Prema Sunko (2018; 2021) provedba pravilnika i drugih dokumenata usmjerenih na osnovnoškolsko i srednjoškolsko obrazovanje djece s teškoćama u razvoju ne odgovara na izazove vezane uz uključivanje djece rane i predškolske dobi te pružanje njege, skrbi i obrazovanja u predškolskim ustanovama. Postoji nedostatak međukurikularne povezanosti i koordinacije kroz različite kurikulume (Sunko, 2018). Sam proces uključivanja nije standardiziran na razini države te ono ovisi o organizaciji vrtića i upornosti roditelja (Skočić Mihić, 2011).

1.5. Stavovi roditelja prema inkluziji

Prema Hong (2014) na oblikovanje stava utječu osobni i društveni čimbenici odnosno prethodno iskustvo i kontakt djece tipičnog razvoja s djecom s teškoćama u razvoju te stavovi njihovih roditelja prema osobama s invaliditetom. Roditelji, kao primarni socijalan čimbenik, utječu na stavove djece na razne načine poput modeliranja, razgovora i rasprava o odnosima s drugim ljudima te nesvjesnim svakodnevnim interakcijama s osobama s invaliditetom (Hong, 2014). Brojna istraživanja provedena na ovu temu prikazuju različite rezultate. Pema Ninković Budimlja (2020) mlađa djeca pokazuju pozitivnije stavove u usporedbi sa svojim roditeljima, no sazrijevajući stavovi djece postaju sve sličniji stavovima roditelja istog spola. Istraživanje provedeno od strane Katz i Chamiel (1989) navodi kako su djeca u dobi od 5 i 6 godina pokazali povezanost u svojim stavovima sa stavovima svojih roditelja prema osobama s invaliditetom (Hong, 2014). Inkluzija je sve više prisutna u redovnim vrtićkim programima te je, zbog navedenog velikog utjecaja roditelja na oblikovanje stavova djece, potrebno sagledati njihove stavove prema inkluziji (Ninković Budimlja, 2020). Stavovi roditelja djece predškolske dobi na uključivanje djece s teškoćama u razvoju u redovne skupine bili su pozitivniji od onih roditelja djece školske dobi (Dimitrova-Radojichkj i Chichevska-Jovanova, 2014). Obje skupine roditelja u prethodno navedenom istraživanju slažu se da je za inkluziju potrebno stručno i educirano osoblje (Dimitrova-Radojichkj i Chichevska-Jovanova, 2014). Djeca koja imaju pozitivan stav

prema vršnjacima s teškoćama u razvoju, njihovom prisustvu i imaju razvijeni senzibilitet za potrebe drugih, djeca su roditelja s pozitivnim stavom i manjim brojem predrasuda vezanim za inkluziju (Ninković Budimlija, 2020). U istraživanju provedenom od strane Hong i sur. (2014) stavovi roditelja prema inkluziji bili su pozitivni, ali nije pronađena značajna povezanost između tih stavova i stavova i ponašanja njihove djece prema inkluziji i djeci s teškoćama u razvoju. Razlog neujednačenosti rezultata može biti i to što roditelji ne razgovaraju s djecom o osobama s invaliditetom te ne pokazuju eksplicitno svoje stavove prema njima pred djecom, a na djecu mogu utjecati samo ako imaju izraženi stav ili razgovaraju konkretno o toj temi (Hong, 2014). Djeca s teškoćama u razvoju uključena u redovne programe samostalija su i imaju povećane prilike za prijateljstva s djecom bez teškoća u razvoju, s čime se slaže i 70,6% roditelja u istraživanju Dimitrova-Radojichkij i Chichevska-Jovanova (2014). Također brojna istraživanja pokazuju da inkluzija pozitivno utječe i na samopouzdanje i sliku o sebi sve uključene djece, a roditelji smatraju kako će se djeci s teškoćama u razvoju povećati samopouzdanje (Dimitrova-Radojichkij i Chichevska-Jovanova, 2014). Roditelji djece s teškoćama u razvoju i roditelji djece bez teškoća u razvoju prema istraživanjima smatraju inkluziju pozitivnom praksom za njihovu djecu (Ninković Budimlija, 2020). Također roditelji smatraju da inkluzija ima pozitivan utjecaj na socijalizaciju, educiranje o različitosti i toleranciji, no ono u čemu se razlikuju mišljenja roditelja djece s i bez teškoća u razvoju jest obrazovanje (Ninković Budimlija, 2020). U svom istraživanju Ninković Budimlija (2019) navodi kako roditelji ostvaruju ispodprosječne rezultate kad su u pitanju stavovi vezani za utjecaj inkluzije na obrazovanje njihove djece. Roditelji koji ne znaju jesu li u skupini s njihovim djetetom djeca s teškoćama u razvoju i oni čija djeca jesu unutar inkluzivne skupine imaju negativnije stavove o utjecaju inkluzije na obrazovanje od roditelja čija djeca nisu unutar inkluzivne skupine (Ninković Budimlija, 2019). Roditelji djece bez teškoća u razvoju zbog straha, neznanja i loših pretpostavki smatraju kako će njihova djeca u inkluzivnom okruženju dobiti manje pažnje od odgajatelja i/ili učitelja u odnosu na djecu s teškoćama u razvoju te da će kurikulum biti izmijenjen i nedostatan (Dimitrova-Radojichkij i Chichevska-Jovanova, 2014).

U svom preglednom istraživanju de Boer i sur. (2010) obradili su rezultate tri istraživanja koja su ispitivala stavove roditelja djece s teškoćama u razvoju prema inkluziji. Rezultati prvog istraživanja koje su proveli Elkins, van Kraayenoord i Jobling (2003) pokazali su da iako većina roditelja prepoznaje prednosti inkluzije, 50% njih radije za svoju djecu odabire posebne razrede (de Boer i sur., 2010). Sljedeće istraživanje Leysera i Kirka (2004) pokazuje slične rezultate, naime

roditelji pokazuju pozitivne stavove prema inkluziji (85%), ali smatraju da ona šteti emocionalnom razvoju djeteta s teškoćama u razvoju te ih brinu vannastavne usluge u redovnim školama (de Boer i sur., 2010). Palmer, Borthwick-Duffy, Widaman i Best (1998) proveli su istraživanje u kojem su pitali roditelje djece s teškoćama u razvoju slažu li se s inkluzijom te smatraju li da je ona dobra za njihovo dijete. Rezultati su pokazali kako 46,6% sudionika smatra da je inkluzija dobra, ali njih 54,1% ne misli da je dobra za njihovo dijete (de Boer, 2010). U svom pregledu de Boer i sur. (2010) zaključuju kako roditelji djece s teškoćama u razvoju imaju neutralnije stavove od roditelja djece tipičnog razvoja budući da istraživanja nisu pokazivala jasne pozitivne stavove. Roditelji djece tipičnog razvoja imaju pozitivnije rezultate te navode prednosti koje njihova djeca mogu imati od inkluzije kao što su senzibilitet i prihvaćanje različitosti (de Boer i sur., 2010). U preglednom istraživanju uočena je i povezanost varijabli, poput socioekonomskog statusa, vrste invaliditeta, razine obrazovanja i iskustva sa stavovima prema inkluziji. Tako roditelji višeg socioekonomskog statusa, višom razinom obrazovanja te s iskustvom s inkluzijom pokazuju pozitivnije stavove od onih nižeg socioekonomskog statusa, razine obrazovanja i s manje iskustva (de Boer i sur., 2010).

Proces inkluzije uključuje sve roditelje i djelatnike te je potrebno i jedne i druge educirati (Ninković Budimlija, 2019) za što uspješniju realizaciju, a sama promjena stava roditelja otvara vrata djeci s teškoćama u razvoju u redovne skupine (Dimitrova-Radojichkij i Chichevska-Jovanova, 2014).

1.6. Stavovi odgajatelja prema inkluziji

Za provođenje inkluzije u većem opsegu zaduženi su odgajatelji i učitelji (Ninković Budimlija, 2020), a kako bi to činili uspješno potrebna im je podrška okoline, znanje i sposobnost te pozitivan stav (Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić, 2014; Bouillet, 2011). Odgajatelji također moraju biti spremni na promjene u radu i okruženju te proučavati svoje postupke (Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić, 2014). Inkluzija ovisi prvenstveno o ljudima, a ne o materijalnim i prostornim uvjetima, o čemu govore i istraživanja koja pokazuju različite razine uspješnosti provođenja inkluzije u podjednakim vrtićima (Miloš i Vrbić, 2015).

Istraživanje koje su provele Miloš i Vrbić (2015) tvrdi da većina, u ovom slučaju, odgajateljica pokazuje pozitivne stavove prema inkluziji (89%), a kao teškoće koje su im zahtjevne navode, poput drugih istraživanja u Hrvatskoj, nepoželjna ponašanja i teškoće pažnje. Odgajateljice smatraju da uspješno provode inkluziju unutar svojih skupina, a ono što im je stvaralo probleme u ostvarivanju inkluzije su roditelji odnosno njihova nerealna očekivanja, prezaposlenost i nezainteresiranost (Miloš i Vrbić, 2015). U istom istraživanju smatraju da bi inkluzija napredovala ukoliko bi u skupinama bio manji broj djece ili dodatan odgajatelj te navode edukaciju kao najkorisniju pomoć (Miloš i Vrbić, 2015).

O motiviranosti za daljnjim educiranjem govori nam i istraživanje Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić (2014) u kojem odgajatelji, u usporedbi s učiteljima, pokazuju izraženu želju za stručnim usavršavanjem te učestalije samostalno istražuju te diskutiraju i analiziraju svoje odgojne postupke. Također odgajatelji, u istraživanju vezanom za inkluziju djece s oštećenjem sluha, pokazuju pozitivne stavove prema inkluziji, posebice oni koji su imali u sklopu fakultetskog obrazovanja predmete o inkluzivnom obrazovanju (Skočić Mihić, 2018). Kao što je navedeno u prethodnim istraživanjima tako je i u ovom kao prepreka inkluziji djece s oštećenjem sluha naveden broj djece u skupini i nedostatak podrške i suradnje sa stručnim suradnicima vrtića (Skočić Mihić, 2018).

Odgajateljima u inkluzivnim grupama, koje su nerijetko zahtjevne, uvelike olakšava ako imaju razvijeni senzibilitet za djecu s teškoćama u razvoju (Miloš i Vrbić, 2015) što istraživanje Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić (2014) pokazuje da imaju. Sindik (2013) navodi istraživanje provedeno u SAD-u (Rose & Smith, 1993) u kojem svi ispitanici roditelji ističu kako je od velike važnosti stav odgajatelja u uspješnom provođenju inkluzije, a u istraživanju Stuber (1994) pozitivnije stavove prema inkluziji imaju odgajatelji edukacijsko rehabilitacijskog profila od redovnih odgajatelja. U istraživanju koje je proveo Chung (2000) o kompetentnosti odgajatelja za inkluziju rezultati su pokazali da odgajatelji koji su imali više znanja i iskustva imaju pozitivnije stavove prema inkluziji (Sindik, 2013).

Istraživanje provedeno u susjednoj Bosni i Hercegovini (Arsenijević-Puhalo i Matošević, 2007 prema Sindik, 2013) pokazalo je kako većina odgajatelja smatra da inkluzija omogućuje poboljšanje socijalizacije i psihofizičkog stanja djeteta. U istraživanju provedenom u Hrvatskoj od strane Kubelka i Sindik (2009), u kojem su odgajateljice ispitane prije i nakon edukacije, rezultati

su pokazali da nakon edukacije su stavovi bili manje negativni te se pokazalo veće razumijevanje prema inkluziji i stručnim suradnicima (Sindik, 2013). Istraživanje Tomić i sur. (2019) pokazuje kako odgajateljice imaju blago negativne stavove prema inkluziji, no navodi kako upravo njihovi stavovi i znanja mogu biti pokretač za provođenje promjena unutar sustava na način da ukazuju na njegove mane, a ujedno i mane donesenih zakona i pravilnika.

2. Problem istraživanja

2.1. Cilj

Za uspješnu inkluziju potrebno je više od same fizičke prisutnosti djeteta s teškoćama u redovnoj skupini te će se uz pomoć rezultata ovog istraživanja moći bolje razumjeti stavove djece odnosno pokušati oblikovati poticajne aktivnosti u svakodnevnom pedagoškom radu te time utjecati na poboljšanje inkluzivnih predškolskih programa. Budući da u Hrvatskoj ovakvo istraživanje još nije provedeno, ono može potaknuti druge stručnjake na razmišljanje i provođenje sličnog ili istog istraživanja na većem uzorku.

Cilj istraživanja je dobiti uvid u stavove djece predškolskog uzrasta o vršnjacima s teškoćama u razvoju. Uz pomoć rezultata utvrditi će se jesu li oni pozitivni ili negativni ukupno te pojedinačno kroz tri aspekta stava (kognitivni, emocionalni, bihevioralni).

2.2. Problem

P1: Utvrditi jesu li stavovi djece predškolskog uzrasta prema vršnjacima s teškoćama u razvoju pozitivni ili negativni.

P2: Utvrditi na kojem aspektu stava, kognitivnom, emocionalnom ili bihevioralnom, su rezultati najbolji odnosno najslabiji.

2.3. Hipoteze

H1: Pretpostavlja se da će stavovi djece predškolskog uzrasta prema vršnjacima s teškoćama u razvoju biti pozitivno usmjereni.

H2: Pretpostavlja se da će rezultati biti izraženije pozitivno usmjereni na emocionalnoj subskali upitnika u odnosu na kognitivnu i bihevioralnu.

3. Metoda

3.1. Opis uzorka

Uzorak u istraživanju čine djeca u dobi od 5 do 7 godina iz zagrebačkog dječjeg vrtića (N=24) od kojih je 13 muškog spola, a 11 ženskog. Najmlađi sudionik imao je 5 (N=2) godina, a najstariji 7 (N=9), ostatak sudionika imao je 6 godina (N=13) te je prosječna dob ispitanika 6.29 godina. Njihovi su roditelji dali suglasnost za sudjelovanje sukladno protokolima. U ovome dječjem vrtiću svaka odgojna skupina je inkluzivna.

3.2. Opis ispitnog materijala

U svrhu istraživanja izrađen je Upitnik o stavovima djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju. Koncipirano istraživanje rađeno je po uzoru na istraživanje za doktorat pod naslovom „An investigation of preschool-aged children’s perceptions of their peers with a disability“ autorice Kriste Noelle Van Hooser (2009). Istraživačice iz Makedonije, Dmitrova-Radojčić i Chichevska-Jovanova (2018), također su provele slično istraživanje. Upitnik se sastoji od 4 dijela. Prvi obuhvaća prikupljene osnovne sociodemografske podatke (dob i spol), a ostala tri dijela odnose se na tri komponente stava. Kognitivna, emocionalna i bihevioralna komponenta ispituju se kroz tri pitanja za pojedinu komponentu. Na pitanja vezana za kognitivnu komponentu sudionici odgovaraju zaokružujući smješka koji predstavlja odgovore „DA“ ili „NE“. Na pitanja vezana za emocionalnu i bihevioralnu komponentu sudionici odgovaraju zaokružujući smješka koji predstavlja odgovore „sretno“, „ravnodušno“, „tužno“ odnosno „da“, „možda“, „ne“.

Upitnik se ispunjava uz fotografiju djeteta s teškoćama u razvoju (u ovom slučaju korištena fotografija djeteta sa sindromom Down) i popratni tekst.

3.3. Način provođenja istraživanja

Stručna suradnica obavijestila je roditelje o provođenju istraživanja te im prosljedila informativno pismo i suglasnosti, a za nacrt istraživanja pozitivno mišljenje je dalo Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta. Djeca čiji su roditelji potpisali suglasnost sudjelovala su u istraživanju. Istraživanje je provedeno u prostorijama skupina unutar centralnog objekta vrtića. Djeca su bila raspoređena u 3 skupine po osmero sudionika. Od istraživača, odgajatelja i stručnog suradnika dobili su uvodne upute te su od samog procesa mogli odustati u bilo kojem trenutku. Svaka skupina ispunjavala je upitnik otprilike 10 minuta.

3.4. Metode obrade podataka

Za obradu podataka korišten je program Statistical Package for the Social Sciences (IBM SPSS v.23). Korištene su metode deskriptivne statistike te Wilcoxon Signed Ranks Test.

4. Rezultati i rasprava

Na Upitniku o stavovima djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju medijan je 16 dok je minimalan rezultat 12, a maksimalan 23 od 24 boda. Vezano za zakrivljenost vidljivo je kako je više pozitivnih rezultata o čemu govori vrijednost skewness 0.39. Vezano uz spljoštenost distribucija je raspršena o čemu nam govori vrijednost -1,12 te je iz tog razloga korišten medijan, a ne aritmetička sredina.

Prve tri izjave ispituju kognitivni aspekt stava. Ispitanici odgovaraju odabirom grafičkog prikaza koji predstavlja „Da“ ili „Ne“.

Na prvu izjavu: „Dječak ima svoje društvo prijatelja u vrtiću“ 37,5% odnosno 9 ispitanika odgovara „Ne“, a 62,5% (N=15) „Da“.

Gledajući rezultate prema spolu 8 muških ispitanika odgovara s odgovorom „Da“, a 5 „Ne“, a 4 ženska ispitanika odgovaraju „Ne“, a njih 7 „Da“.

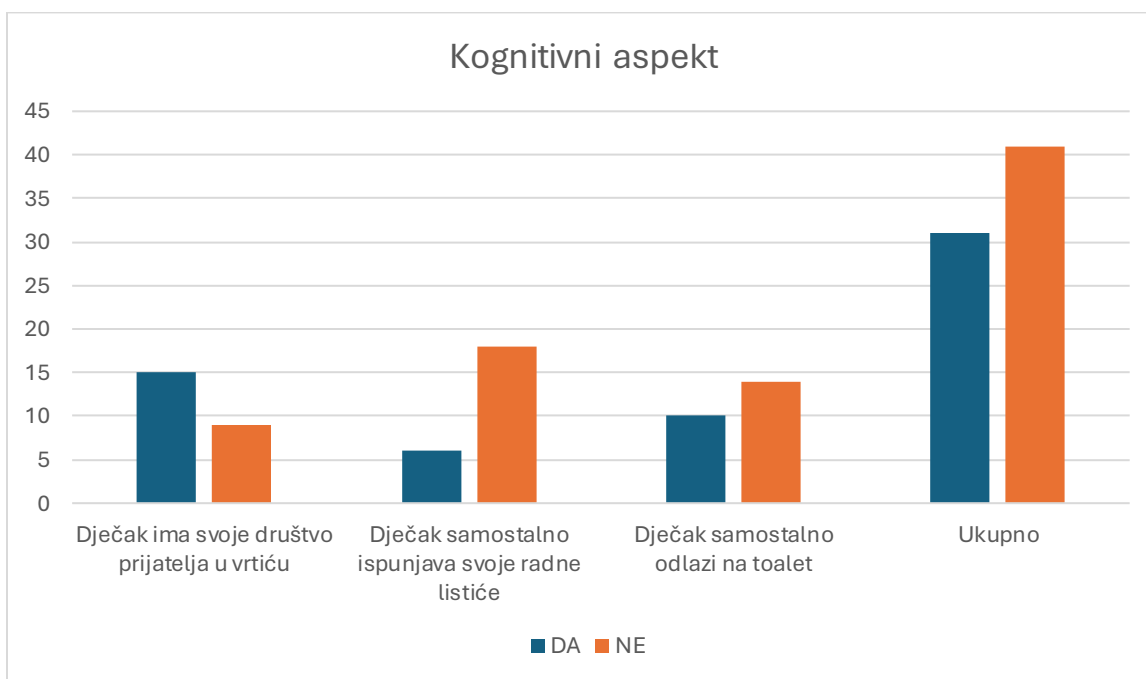
Na drugu izjavu: „Dječak samostalno ispunjava svoje radne listiće“ 18 ispitanika odgovara „Ne“ (75%), a 6 (25%), „Da“.

Gledajući rezultate prema spolu, 8 ženskih ispitanika odgovara „Ne“ kao i 10 muških. Odgovor „Da“ zaokružuje jednak broj muških i ženskih ispitanika (Ž=3, M=3).

Na treću izjavu: „Dječak samostalno odlazi na toalet.“ 14 (58,3%) ispitanika odgovara „Ne“, a preostalih 10 (41,7%) „Da“.

Gledajući prema spolu 6 ženskih ispitanika odgovara „Da“, a 5 „Ne“. Odgovor „Da“ označavaju 4 muška ispitanika, a „Ne“ njih 9.

Gledajući rezultate ukupno, većina je odgovora na izjave koje ispituju kognitivan aspekt stava, „Ne“ (N=41, Ž=17, M=24), a odgovora „Da“ je 31 (Ž=16, M=15).

Slika 1. Grafički prikaz rezultata kognitivnog aspekta

Slika 2. Grafički prikaz rezultata kognitivnog aspekta stava prema spolu; ženski spol

Slika 3. Grafički prikaz rezultata kognitivnog aspekta stava prema spolu; muški spol

Sljedeća grupa od tri izjave odnosi se na emocionalan aspekt stava, a ispitanici odgovaraju pomoću grafičkih simbola koji predstavljaju odgovore: „Sretno“, „Tužno“ i „Ravnodušno“.

Vezano za prvu izjavu: „Kad pogledam ovu fotografiju osjećam se...“ većina ispitanika zaokružuje odgovor „Sretno“ (50%, N=12). Odgovor „Tužno“ zaokružuje 8 ispitanika (33,3%), a „Ravnodušno“ njih 16,7% (N=4).

Gledajući rezultate prema spolu, 7 ženskih ispitanika odgovara „Sretno“, 1 „Tužno“ te 3 „Ravnodušno“. Muški ispitanici odgovaraju većinski „Tužno“ (N=7), zatim njih 5 „Sretno“ i jedan ispitanik „Ravnodušno“.

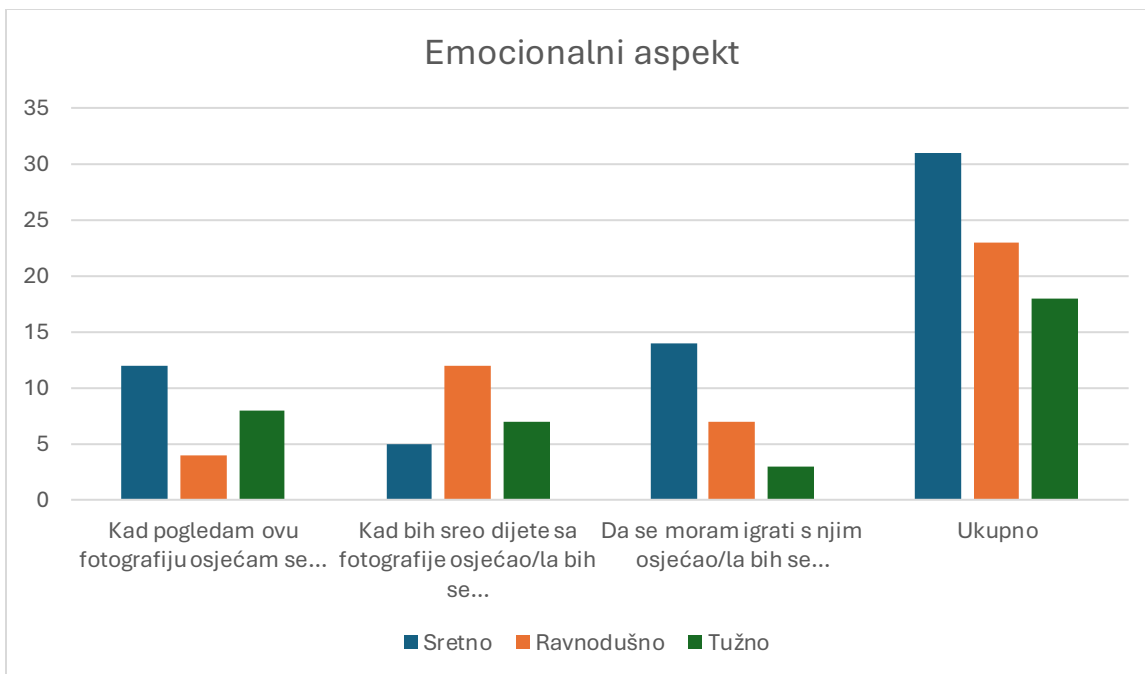
Na sljedeću izjavu, „Kad bih sreo dijete sa fotografije osjećao/la bih se...“ prevladava odgovor „Ravnodušno“ (50%). Odgovor „Tužno“ zaokružuje 7 ispitanika (29,2%), a „Sretno“ njih 5 (20,8%).

Gledajući rezultate prema spolu oba spola odgovaraju većinski „Ravnodušno“ (Ž=6, M=6), a odgovor „Tužno“ zaokružuje 5 muških ispitanika te 2 ženskih. Odgovor „Sretno“ odabiru 3 ispitanice te 2 ispitanika.

Posljednja izjava vezana za emocionalni aspekt je: „Da se moram igrati s njim osjećao/la bih se...“, a odgovori su raspoređeni na sljedeći način: „Sretno“ 58,3% (N=14), „Ravnodušno“ 29,2% (N=7), „Tužno“ 12,5% (N=3).

Gledajući rezultate prema spolu jednak broj muških i ženskih ispitanika odgovara „Sretno“ (Ž=7, M=7), dok „Ravnodušno“ odgovaraju 4 muška ispitanika te 3 ženska. Odgovor „Tužno“ zaokružuje jedna ispitanica te 2 ispitanika.

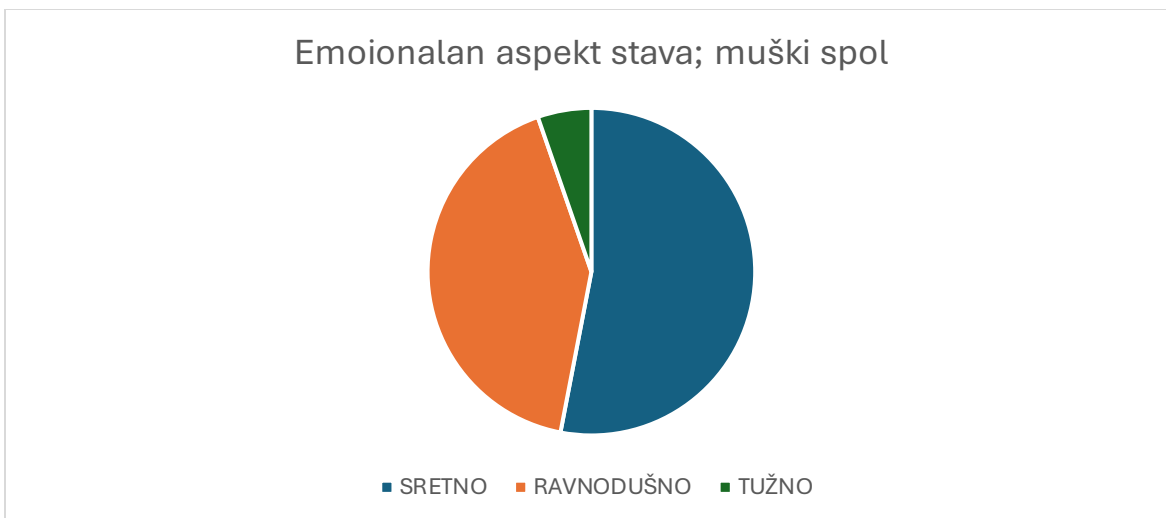
Gledajući sveukupno na emocionalnom aspektu najčešći odgovor je „Sretno“ (N=31, Ž=17, M=14), zatim slijedi „Ravnodušno“ (N=23, Ž=12, M=11) te „Tužno“ (N=18, Ž=4, M=14).

Slika 4. Grafički prikaz rezultata emocionalnog aspekta stava

Slika 5. Grafički prikaz rezultata emocionalnog aspekta stava prema spolu; ženski spol

Slika 6. Grafički prikaz rezultata emocionalnog aspekta stava prema spolu; muški spol

Posljednje ispitanici aspekt jest bihevioralni, a mogući odgovori bili su: „Da“, „Možda“ i „Ne“.

Prva izjava bila je „Prišao/la bih mu i pozdravio ga.“, a odgovori raspoređeni na sljedeći način: „Da“ 58,3% (N=14) te „Ne“ i „Možda“ 20,8% (N=5).

Gledajući rezultate prema spolu 6 ženskih ispitanika odgovara „Da“, 3 „Ne“ te 2 „Možda“. Muški ispitanici odgovaraju većinski „Da“ (N=8) zatim „Možda“ (N=3) te njih dvoje zaokružuje „Ne“.

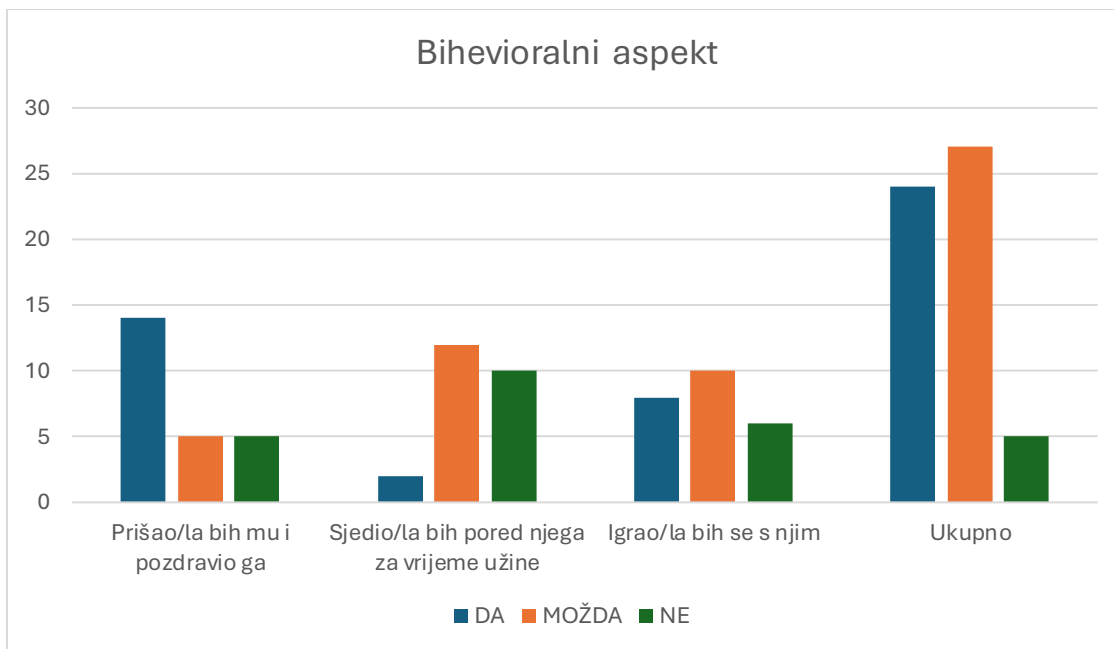
Druga izjava glasi: „Sjedio/la bih pored njega za vrijeme užine.“. Najveći postotak bio je odgovora „Možda“ (50%, N=12) zatim slijede „Ne“ (41,7%, N=10) te „Da“ (8,3%, N=2).

Gledajući rezultate prema spolu ispitanice većinom zaokružuju „Možda“ (N=5) te njih 6 odgovara „Ne“. Muški ispitanici također većinski odgovaraju „Možda“ (N=7) te njih 4 „Ne“ i dvoje „Da“.

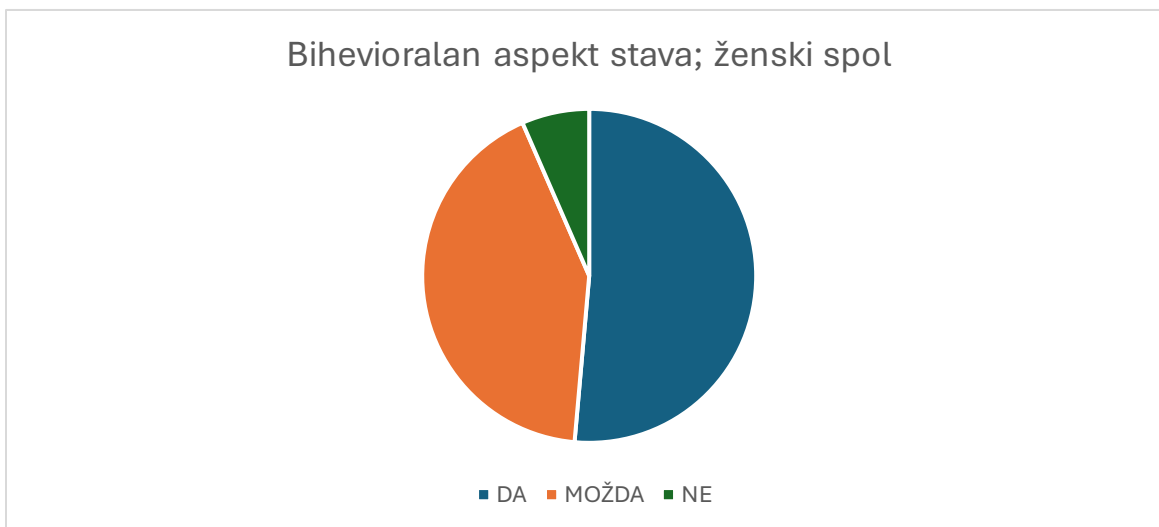
Odgovori na treću izjavu, „Igrao/la bih se s njim“, su: „Da“ 33,3% (N=8), „Možda“ 41,7% (N=10) te „Ne“ 25% (N=6).

Gledajući prema spolu rezultati pokazuju da je većina ispitanica odgovorila „Da“ (N=5), s ispitanika „Možda“ (N=8). Odgovor „Možda“ zaokružuju 2 ispitanice te „Ne“ 4. Dva muška ispitanika odgovaraju „Ne“ te 3 „Da“.

Najčešći odgovor vezan za bihevioralni aspekt stava jest „Možda“ (N=27, M=18, Ž=9).

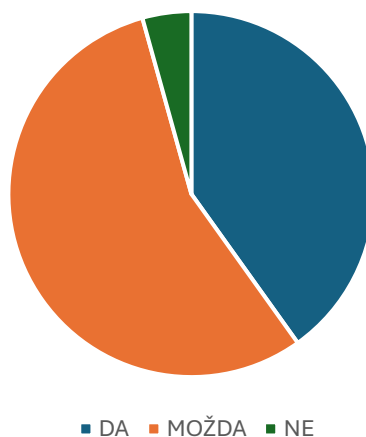

Slika 7. Grafički prikaz rezultata bihevioralnog aspekta stava

Slika 8. Grafički prikaz rezultata bihevioralnog aspekta stava prema spolu; ženski spol

Bihevioralan aspekt stava; muški spol

Slika 9. Grafički prikaz rezultata bihevioralnog aspekta stava prema spolu; muški spol

Provedbom Wilcoxonovog testa utvrđuje se statistički značajna razlika između emocionalnog i kognitivnog aspekta stava ($Z=-4,25$, $p<0,05$) te bihevioralnog i kognitivnog ($Z=-3,86$, $p<0,05$).

Iz ovog možemo zaključiti kako je rezultat na emocionalnoj subskali viši, što znači da djeca imaju pozitivnije stavove prema vršnjacima na emocionalnoj nego na kognitivnoj razini. Također se zaključuje da je rezultat na bihevioralnom dijelu upitnika viši odnosno da djeca pokazuju pozitivnije stavove prema vršnjacima na bihevioralnoj nego na kognitivnoj razini. Između bihevioralnog i emocionalnog aspekta ne postoji statistički značajna razlika ($Z=-1,17$, $p=0,24$).

Djeca od svoje najranije dobi pokazuju empatiju, o čemu nam govori fenomen zvan „globalna empatija“ gdje dijete koje još ne može razlučiti sebe i svijet oko sebe pokazuje suosjećanje odnosno tuđe emocije predstavlja kao vlastite. Već u dobi od dvije i pol godine takvo ponašanje prestaje te dijete svjesno pokazuje svoju empatiju i spontano ju razvija (Debak, 2022). Također istraživanje koje su provele Lončar i Nikolić (2020) u svojim rezultatima ističe kako djeca pridodaju svojim vršnjacima s teškoćama u razvoju pozitivne attribute poput: sretan, ljubazan, koristan, lijep i pametan. U doprinos višim rezultatima na emocionalnoj subskali govori i činjenica da emocionalan aspekt stava ne proizlazi iz razmatranja činjenica već on potvrđuje neke temeljne vrijednosti, bilo moralne bilo vjerske (Aronson i sur., 2005).

Istraživanje koje su provele Huckstadt i Shutts (2014) također je pokazalo da djeca predškolske dobi nemaju izrazito negativne stavove prema vršnjacima s teškoćama u razvoju te su također ispitanici bili uključeni u inkluzivne skupine i samim time imali više kontakta i iskustva s objektom ispitivanja. No treba uzeti u obzir da sam kontakt i iskustva ne moraju biti pozitivni (Huckstadt i Shutts, 2014) što nam govore i rezultati istraživanja Alhumaida i sur. (2023) gdje učenici u inkluzivnim školama imaju negativnije stavove od učenika neinkluzivnih škola. Van Hooser (2009) u svom istraživanju navodi kako su djeca predškolske dobi uključena u inkluzivne programe pokazala pozitivnije stavove i želju za interakcijom od onih koji nisu u inkluzivnom programu. U oba istraživanja (Huckstadt i Shutts, 2014; Van Hooser, 2009) uspoređeni su stavovi prema vršnjacima bez teškoća u razvoju te onim s teškoćama u razvoju te su oba pokazala da djeca ipak preferiraju ostvarivanje kontakta i prijateljstvo s djecom tipičnog razvoja. Dakle iako nam i ovo istraživanje, provedeno s inkluzivnim skupinama, pokazuje blago pozitivne stavove prema vršnjacima s teškoćama u razvoju postoji prostor za napredak u pojedinim aspektima.

Gledajući kognitivni aspekt stava, Lončar i Nikolić (2020) u svom istraživanju navode da su mišljenja djece o sposobnostima vršnjaka s teškoćama u razvoju podijeljena. U ovome radu dobiveni rezultati pokazuju pozitivnije rezultate na emocionalnoj i bihevioralnoj subskali u odnosu na kognitivnu. Iako uključeni u inkluzivne skupine djeca nisu dovoljno upoznata sa sposobnostima njihovih vršnjaka s teškoćama u razvoju. Prema Van Hooser (2009) stavovi se mogu promijeniti u kratkom periodu ukoliko se primjenjuje cjelovita intervencija u kojoj bi se djeca nalazila u izravnoj i neizravnoj interakciji s vršnjacima s teškoćama u razvoju. Neizravna intervencija predstavlja učenje djece kroz čitanje priča i razgovor i raspravu o teškoćama (Van Hooser, 2009) što bi potencijalno moglo utjecati na kognitivni aspekt. U obzir treba uzeti i kako je svako dijete s teškoćama u skupini individua s različitim sposobnostima i karakterom.

Djeca predškolske dobi sklona su donositi pozitivne zaključke o ljudima koji im djeluju kompetentno, a osobe s invaliditetom vide kao manje kompetentne (Huckstadt i Shutts, 2014). Educirajući ih o sposobnostima i karakteristikama vršnjaka s teškoćama u razvoju postoji mogućnost promijene rezultata ne samo na kognitivnom aspektu nego i bihevioralnom, budući da je tamo najučestaliji odgovor glasio „Možda“. Ženski ispitanici postigli su u bihevioralnom dijelu blago pozitivnije rezultate u odnosu na muške ispitanike što se navodi i u brojnim drugim istraživanjima (Van Hooser, 2009 prema Laws i Kelly, 2005; Nowicki, 2006).

U svom istraživanju, Jaswandi i Kurniawati (2018), navode kako unatoč tome što su djeca dio inkluzivne skupine, većina njih nema prijatelja s teškoćama u razvoju te imaju nedovoljno iskustvo igranja s njima. Također navode kako je sam proces odabira i donošenja odluka pod utjecajem vrste invaliditeta, aktivnosti i dr. (Jaswandi i Kurniawati, 2018) što treba uzeti u obzir budući da je u ovom radu korišten hipotetski opis jednog dječaka s teškoćama u razvoju.

4.1. Ograničenja istraživanja

Korišten je mali prigodni uzorak koji svakako nije reprezentativan, budući da su sudionici pripadnici istog dječjeg vrtića. U ponovljenim istraživanjima bilo bi potrebno uključiti više djece s različitim vrstama teškoća te proširiti usporedbe komponenti stavova i s poduzorkom djece tipičnog razvoja. Također trebalo bi ispitivanje provesti individualno ili u manjim skupinama istoga spola kako bi se sudionicima prezentirala fotografija djeteta njihova spola. Na taj način osigurava se da odgovori ne budu rezultat preferencije prema spolu npr. da djevojčice odgovaraju kako se ne žele igrati s dječakom s teškoćama u razvoju isključivo zbog toga što je dječak, a ne zbog njegovih teškoća. Sudionici ovog ispitivanja ispitivani su u grupama što je svakako utjecalo i na njihovo zaokruživanje. No stavovi se često i formiraju prema stavovima vršnjaka jer kad se nalaze u „stvarnoj“ situaciji unutar vrtićke skupine promatrati će kako se odnose ostali prema vršnjacima s teškoćama.

5. Zaključak

Cilj ovog istraživanja bio je dobiti uvid u stavove djece predškolske dobi prema vršnjacima s teškoćama u razvoju te kroz rezultate saznati gdje postoji mjesto za napredak.

Rezultati pokazuju da ispitanici pokazuju pozitivno usmjerene stavove prema svojim vršnjacima s teškoćama u razvoju, no treba uzeti u obzir da se radi o djeci koja su uključena u inkluzivne redovne skupine dječjeg vrtića sa suradljivom stručnom službom, a oni također imaju utjecaj na razvoj stava. Gledajući tri aspekta stava, kognitivni, emocionalni i bihevioralni, i rezultate dobivene u istraživanju, na području kognitivnog aspekta potrebno je usmjeriti više pažnje. Organiziranje iskustvenih i kreativnih radionica jedan je od načina pomoću kojih bi se moglo osnažiti znanje djece o teškoćama. Na bihevioralnom aspektu ispitanici su zauzeli neutralan stav, a na emocionalnom blago pozitivan. Na ova dva aspekta stava utjecat će i već navedeno educiranje, ali i stav roditelja i odgajatelja prilikom izravnog kontakta s djecom s teškoćama u razvoju. Na taj način će se smanjiti strah od nepoznatog.

U budućim istraživanjima potrebno je smanjiti broj djece unutar ispitivane skupine, uključiti primjere drugih teškoća u razvoju te ih usporediti sa stavovima prema djeci bez teškoća u razvoju.

6. Literatura

1. Alhumaid MM, Alfozan SK, Alobaid MA, AlNajjar NA, Althikr Allah BA i sur. (2023) Effects of disability type, prior contact, and school setting on attitudes toward peers with disabilities among Saudi female students aged 7 to 12 years. *PLOS ONE* 18(9): e0291274. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0291274>
2. Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005), *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
3. Benjak, T., Ivanić, M., Mijić, M., Petreski, N-T., Radošević, M., Šafarić Tićak, S., Vuljanić, A. (2023). *Izješće o osobama s invaliditetom u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatski zavod za javno zdravstvo.
4. Bohner, G., Wänke, M. (2002). *Attitudes and Attitude Change*. United Kingdom: Psychology Press.
5. Bouillet, D. (2010). Izazovi integriranog odgoja i obrazovanja. Zagreb. Školska knjiga
6. Bouillet, D. (2011). Kompetencije odgojitelja djece rane i predškolske dobi za inkluzivnu praksu. *Pedagogijska istraživanja*, 8, 2, 323-338
7. Červar, M. (2021). *Povezanost osobina ličnosti i stavova roditelja s vrijednostima i životnim ciljevima njihove djece* (Diplomski rad). Rijeka: Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:047503>
8. de Boer, A., Pijl, S. J., i Minnaert, A. (2010). Attitudes of parents towards inclusive education: a review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*, 25(2), 165–181. <https://doi.org/10.1080/08856251003658694>
9. Debak, M. (2022). *Razvoj emocionalne inteligencije kod djece rane i predškolske dobi* (Završni rad). Split: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:313220>
10. Dimitrova-Radojichikj, D. i Chichevska-Jovanova, N. (2014). Parents attitude: Inclusive education of children with disability. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*. 2. 1-6.
11. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, NN, 63/08, 90/10.
12. Guralnick, M. J. (1999). Family and child influences on the peer-related social competence of young children with developmental delays. *Mental Retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 5(1), 21-29.

13. Hong, S-Y., Kwon, K-A. i Jeon, H-J. (2014). Children's Attitudes towards Peers with Disabilities: Associations with Personal and Parental Factors. *Faculty Publications from CYFS*. 30.
14. Hooser, V., i Noelle, K. (2009). An Investigation of Preschool-Aged Children's Perceptions of Their Peers with a Disability.(Doktorski rad). Ames, Iowa: Iowa State University
15. Huckstadt, L. K. i Shutts, K. (2014). How Young Children Evaluate People With and Without Disabilities. *The Journal of social issues*, 70(1), 99–114. <https://doi.org/10.1111/josi.12049>
16. Jaswandi, L. i Kurniawati, F. (2019). Acceptance of Children with Special Needs in Early Childhood Inclusive Education Programs. 10.2991/iciap-18.2019.52.
17. Katz, L. G., & McClellan, D. E. (1997). Fostering children's social competence: The teacher's role. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
18. Kobešćak, S. (2000). Što je inkluzija?. *Dijete, vrtić, obitelj*, 6 (21), 23-25. <https://hrcak.srce.hr/183411>
19. Kudek Mirošević, J. i Jurčević Lozančić, A. (2014). Stavovi odgojitelja i učitelja o provedbi inkluzije u redovitim predškolskim ustanovama i osnovnim školama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50 (2), 17-29. <https://hrcak.srce.hr/130957>
20. Leutar, Z., Štambuk, A. (2006). Stavovi mladih prema osobama s tjelesnim invaliditetom. *Revija za sociologiju*. 34 (1-2), 91-102.
21. Lončar, M. i Nikolić, M. (2020). Mišljenje djece predškolske dobi o vršnjacima s invaliditetom. Zbornik radova „Unapređenje kvalitete života djece i mladih“ (str. 91-102). Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih.
22. Maio, G., Haddock, G. (2009). *The Psychology of Attitudes and Attitude Change*. United Kingdom: SAGE Publications.
23. Mikas, D. i Roudi, B. (2012). Socijalizacija djece s teškoćama u razvoju u ustanovama predškolskog odgoja. *Paediatr Croat*, 56(1), 207-214.
24. Miloš, I. i Vrbić, V. (2015). Stavovi odgajatelja prema inkluziji. *Dijete, vrtić, obitelj*, 20 (77/78), 60-63. <https://hrcak.srce.hr/169984>
25. Ninković Budimlija, H. (2019). *Stavovi roditelja predškolske djece prema djeci s teškoćama u razvoju* (Završni specijalistički). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:576749>

26. Ninković Budimlija, H., Capanec, M. i Šimleša, S. (2020). Stavovi roditelja predškolske djece prema inkluziji. *Acta Iadertina*, 17 (1), 0-0. <https://hrcak.srce.hr/245063>
27. Piaget, J. (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood*. New York, NY: W.W. Norton & Company.
28. Pintarić Mlinar, Lj. (2014). *Priručnik za razvoj inkluzivnih ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*. Jastrebarsko: Dječji vrtić Radost, Zagreb.
29. Raver, C. C. (2002). Emotions matter: Making the case for the role of young children's emotional development for early school readiness. *Social Policy Report*, 16(3), 3-18.
30. Sindik, J., (2013), Konstrukcija upitnika stavova odgojiteljica prema inkluziji djece s teškoćama u razvoju u dječje vrtiće. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12, 3; 309-334. doi: 10.5937/specedreh12-4204
31. Skočić Mihić, S. (2011). *The willingness of preschool teacher and support factors for the successful preschool inclusion of children with disabilities* (Doktorski rad). Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
32. Skočić Mihić, S., Vlah, N. i Šokić, M. (2018). Stavovi odgajatelja i učitelja prema inkluziji djece s oštećenjem sluha. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 54 (1), 69-82. <https://doi.org/10.31299/hrri.54.1.6>
33. Sunko, E. (2016). Društveno povijesni kontekst odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju. *Školski vjesnik*, 65 (4), 601-620. <https://hrcak.srce.hr/178259>
34. Sunko, E. (2018) Pravni okvir odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u Republici Hrvatskoj. *Od znanosti do učionice Split*. 7-26, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu
35. Sunko, E. (2021). Aporije djece s teškoćama u razvoju: društveni odnosi i odgojno obrazovni modeli. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, (monografija)
36. Tomić, A., Ivšac Pavliša, J. i Šimleša, S. (2019). Uključivanje djece s teškoćama u razvoju u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja iz perspektive odgojitelja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 55 (2), 40-52. <https://doi.org/10.31299/hrri.55.2.4>
37. Vidaković, M., Nikolić Ivanišević, M. ., Tokić, A., Ombla, J. i Slišković, A. (2022). Stavovi hrvatskih građana prema djeci s teškoćama u razvoju. *Revija Za Sociologiju*, 52(2), 183–212. <https://hrcak.srce.hr/ojs/index.php/rzs/article/view/18749>
38. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

39. Zrilić, S. i Brzoja, K. (2013). PROMJENE U PRISTUPIMA ODGOJU I OBRAZOVANJU UČENIKA S TEŠKOĆAMA. *Magistra Iadertina*, 8. (1.), 141-153. <https://hrcak.srce.hr/122647>

Prilozi

Upitnik o stavovima djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju

1. Spol:
2. Dob: **5** **6**
3. Dječak/djevojčica ima svoje društvo prijatelja u vrtiću.

4. Dječak/djevojčica samostalno ispunjava svoje radne listiće.

5. Dječak/djevojčica samostalno odlazi na toalet.

6. Kad pogledam ovu fotografiju osjećam se...

7. Kad bih sreo dijete sa fotografije osjećao/la bih se...

8. Da se moram igrati s njim/njom osjećao/la bih se...

9. Prišao/la bih mu/joj i pozdravio/la ga/ju.

10. Sjedio/la bih pored njega/nje za vrijeme užine.

11. Igrao/la bih se s njim/njom.

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Etičko povjerenstvo
Klasa: 602-25/24-01/37
Ur.broj: 251-74/24-16/2
Zagreb, 2.07.2024.

Tihana Antunović
tihana.antun@gmail.com

Predmet: Mišljenje Etičkog povjerenstva o provođenju istraživanja „Stavovi djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju“

Etičko povjerenstvo Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pregledalo je dokumentaciju priloženu uz zahtjev za davanjem mišljenja o usklađenosti istraživačkog prijedloga „Stavovi djece predškolske dobi o vršnjacima s teškoćama u razvoju“ s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu. Voditeljica istraživanja Tihana Antunović povjerenstvu je dostavila ispunjen obrazac nacrtu istraživanja te dodatne priloge.

Iz dostavljene dokumentacije razvidno je da se istraživanje:

- planira provesti sa svrhom kreiranja novih znanja važnih za dobrobit pojedinca i znanosti;
- planira provesti uz uvažavanje načela svjesnog i pisanog pristanka sudionika danog na temelju odgovarajuće obaviještenosti o svrsi, ciljevima i postupcima istraživanja te načinima zaštite privatnosti podataka i identiteta sudionika, odnosno odustajanja od sudjelovanja u istraživanju u bilo kojem trenutku;
- planira provesti uz uvažavanje prava i dostojanstva svih koji sudjeluju kao ispitanici i drugi sudionici u znanstvenom istraživanju;
- planira provesti uz uvažavanje odredbi Etičkog kodeksa istraživanja s djecom;
- planira provesti uz prepoznavanje eventualnih rizika koji se mogu pojaviti tijekom provođenja istraživanja;
- planira provesti uz poštivanje načela tajnosti podataka prikupljenih istraživanjem;
- planira provesti sa predviđenim načinom informiranja sudionika o dobivenim rezultatima te informiranjem o svrsi i načinu korištenja rezultata istraživanja;
- planira provesti uz dozvolu čelnika nadležne institucije.

Sukladno prethodno navedenom, Etičko povjerenstvo zaključuje kako je predloženi istraživački prijedlog usklađen s Etičkim kodeksom Sveučilišta u Zagrebu te daje pozitivno mišljenje za njegovo provođenje.

Prof.dr.sc. Irma Kovčo Vukadin
Predsjednica Etičkog povjerenstva